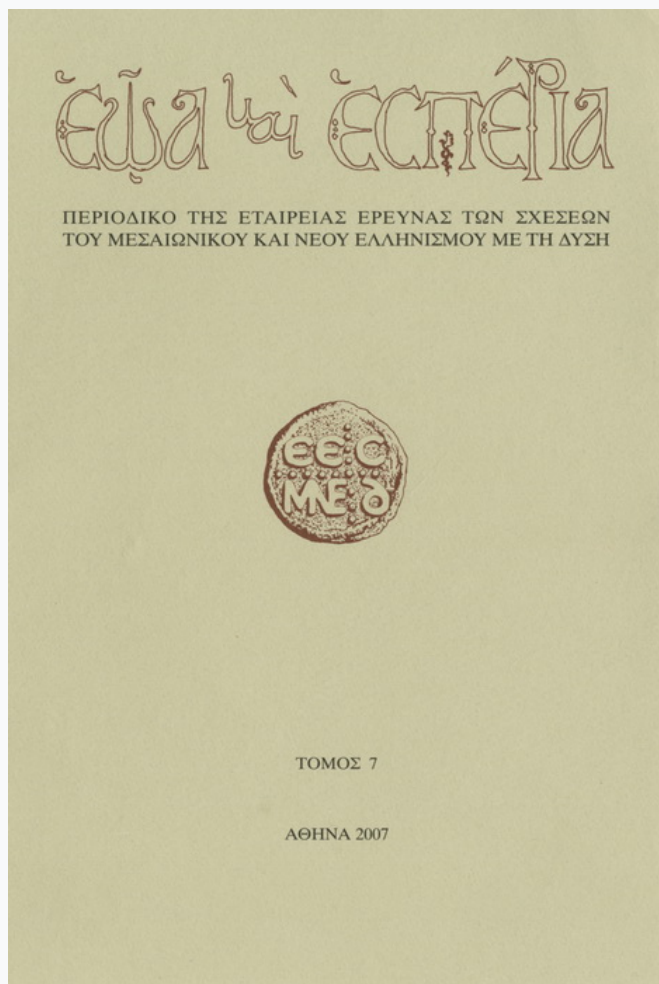

Eoa kai Esperia

Vol 7 (2007)

ΤΟ ΔΥΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ Η ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

ΝΙΚΟΛΕΤΤΑ ΓΙΑΝΤΣΗ

doi: [10.12681/eaesperia.6](https://doi.org/10.12681/eaesperia.6)

To cite this article:

ΓΙΑΝΤΣΗ Ν. (2007). ΤΟ ΔΥΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ Η ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ. *Eoa Kai Esperia*, 7, 11–24. <https://doi.org/10.12681/eaesperia.6>

ΤΟ ΔΥΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ Η ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ*

Παρατηρούμε συχνά στις περιγραφές της πόλης του Βοσπόρου από τους Δυτικούς το δέος και τον θαυμασμό που αισθάνονταν, όταν αντίκρυζαν την Κωνσταντινούπολη¹. Το γεγονός αυτό λειτουργεί σε μας που είμαστε Έλληνες ως ένα ιδιαίτερο στοιχείο επιβεβαίωσης της ανωτερότητας μίας πλευράς του βυζαντινού πολιτισμού, που αφορά την αισθητική, την ποιότητα ζωής, την τέχνη και την επιστήμη. Αν, ωστόσο, απομακρυνθεί κανείς από μία τέτοια μικροσκοπική προσέγγιση και επιδιώξει να τοποθετηθεί σε μία απόσταση από τα πράγματα, θα αναρωτηθεί αν οι εκδηλώσεις θαυμασμού των Δυτικών προς την Κωνσταντινούπολη αφορούσαν πράγματι την παραδοχή της ανωτερότητας αυτών των πλευρών του πολιτισμού που μόλις αναφέραμε. Προκειμένου να διερευνήσουμε το ερώτημα αυτό, θα κινηθούμε σε δύο άξονες: κατ' αρχήν θα μελετήσουμε τα κείμενα των δυτικών συγγραφέων, στα οποία γίνεται λόγος για την Κωνσταντινούπολη, και θα αναλύσουμε το ακριβές περιεχόμενό τους, ώστε να εντοπίσουμε τα στοιχεία που επισημαίνουν οι δυτικές πηγές ως χαρακτηριστικά της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας της πρωτεύουσας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Στη συνέχεια θα ανατρέξουμε στις πληροφορίες που διαθέτουμε για τις πόλεις της δυτικής Ευρώπης κατά την αντίστοιχη περίοδο, για να διαπιστώσουμε αν διέθεταν ορισμένα από τα χαρακτηριστικά αυτά και αν, επομένως, ο θαυμασμός των Δυτικών ήταν ένα αποτέλεσμα της σύγκρισης υπέρ της Κωνσταντινούπολης².

* Η μελέτη χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα ΕΠΕΑΕΚ II στο πλαίσιο του προγράμματος «ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ – Ενίσχυση Πανεπιστημιακών Ερευνητικών Ομάδων» με ποσοστό 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και με ποσοστό 25% από Εθνικούς Πόρους.

1. O A. DUCELLIER, *Une mythologie urbaine: Constantinople vue d'Occident au Moyen Âge, Mélanges de l'École Française de Rome* 96 (1984) 405-424, διακρίνει τρεις περιόδους στο αίσθημα των Δυτικών προς την Κωνσταντινούπολη: α) περίοδος που χαρακτηριζόταν από μία ευλάβεια και ταπεινότητα, βασισμένη κυρίως στην παράδοση, β) περίοδος ενός ασιγαστου και τυφλού μίσους, γ) περίοδος μίας νέας άυλης και αδιάφορης μυθολογίας στα τέλη του μεσαίωνα.
2. Στην έρευνα αυτή δεν θα συμπεριλάβουμε αναφορές πριν τον 10ο αιώνα, όπως του Γρηγορίου της Τουρζώνης ή του Ισιδώρου της Σεβίλλης, καθώς κατά την περίοδο αυτή δεν

Ο Λιουτπράνδος, κατά το δεύτερο μισό του 10ου αιώνα, σημειώνει στην *Ανταπόδοση* ότι το παλάτι της Κωνσταντινούπολης ξεπερνούσε όλα όσα είχε μέχρι τότε δει, όχι μόνο χάρη στην ομορφιά του αλλά και χάρη στις οχυρώσεις του³. Ο ίδιος συγγραφέας, μερικά χρόνια αργότερα και δίχως να έχει αποβάλει την πικρία που ένιωθε εξαιτίας της υβριστικής -κατά τη γνώμη του- συμπεριφοράς των Βυζαντινών απέναντί του, θα σημειώσει στην *Αναφορά* (*Relatio de legatione*): «γράφοντας αυτούς τους στίχους, έχω ήδη αφήσει αυτήν την πόλη, την άλλοτε πλούσια και ακμάζουσα, αλλά σήμερα λιμοκτονούσα, επίορκη, αδύναμη, άπιστη, ληστρική, άπληστη, φιλάργυρη και ματαιόδοξη»⁴.

Δύο αιώνες αργότερα, οι πληροφορίες και οι περιγραφές των ιστορικών της Πρώτης Σταυροφορίας (1096-1101) εμπλουτίζουν το σώμα των μαρτυριών για την Κωνσταντινούπολη και περιστρέφονται γύρω από τρία χαρακτηριστικά στοιχεία: τις οχυρώσεις, τα οικοδομήματα και τον πληθυσμό της: «Ω! Τι πόλη! Πως είναι ευγενική και όμορφη! Πως είναι στολισμένη με παλάτια και εκκλησίες κατασκευασμένες με θαυμαστό τρόπο! Πόσο αξιοθαύμαστες είναι, διακοσμημένες με μάρμαρο και μπρούντζο!». Ακολουθεί μια περιγραφή του τοπίου και της τοπογραφίας: «Στη μια πλευρά, η θάλασσα και τα απόρθητα τείχη. Στην άλλη πλευρά, μια μεγάλη πεδιάδα και μια μεγάλη και ισχυρή διπλή οχύρωση με αρκετούς πύργους». Στη συνέχεια, το κείμενο μάς παρέχει πληροφορίες γύρω από την αφθονία των προϊόντων και τον ανεφοδιασμό της πόλης: «Κύπρος, Ρόδος, Μυτιλήνη, Κόρινθος και αναρίθμητα νησιά υπηρετούν αυτήν την πόλη· η Αχαΐα, η Βουλγαρία και όλη η Ελλάδα την τροφοδοτούν με τα προϊόντα τους· οι πόλεις της Ασίας, της Ευρώπης και της Αφρικής επίσης». Η περιγραφή ολοκληρώνεται με την αναφορά στον πληθυσμό της πόλης: «Σε αυτήν την πόλη υπάρχουν Έλληνες, Βούλγαροι, Αλανοί, Ιταλοί, Βενετοί, Ρωμαίοι, Δάκες, Άγγλοι, Αμαλφίτανοι, Τούρκοι, Εβραίοι, Κρήτες και Άραβες, άνθρωποι από όλα τα έθνη»⁵.

είναι δυνατό να συγκρίνουμε την Κωνσταντινούπολη με τις δυτικοευρωπαϊκές πόλεις, οι οποίες βρισκονταν ακόμη σε πολύ πρώιμο επίπεδο ανάπτυξης.

3. *Constantinopolitanum palatium non pulchritudine solum, verum etiam fortitudine omnibus, quas umquam perspexerim, muntionibus praestat.* LIUTPRANDI, *Antapodosis*, J. BECKER (εκδ.), V, 21, Hannover-Leipzig 1915³, πρβλ. Β. ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ, *Λιουτπράνδος ο επίσκοπος Κρεμώνης ως ιστορικός και διπλωμάτης*, Αθήνα 1978, σ. 169, σημ. 447.
4. *His conscriptis versibus, [...] ex illa quondam opulentissima et florentissima, nunc famelica, periura, mendace, dolorosa, rapace, cupida, avara, cenodoxa civitate.* LIUTPRANDI, *Relatio de legatione Constantinopolitana*, J. BECKER (εκδ.), Hannover-Leipzig 1915³, σ. 207.
5. Βλ. μαρτυρία, κατά το 1108, του BARTOLF DE NANGIS, στο: *Recueil des Historiens des*

Ο Eudes de Deuil, ένας μοναχός από το αββαείο του Saint-Denis κοντά στο Παρίσι, παρέθετε μία εξαιρετική περιγραφή της Κωνσταντινούπολης, λίγο πριν από το τέλος της Δεύτερης Σταυροφορίας στα μέσα του 12ου αιώνα. Η περιγραφή του περιλάμβανε στοιχεία τοπογραφίας και έδινε ιδιαίτερη έμφαση στις οχυρώσεις, στα δημόσια κτίρια, στις εκκλησίες και στις κατοικίες, τονίζοντας τον πλούτο και την πολυτέλεια που χαρακτήριζε την πόλη⁶.

Croisades, Historiens Occidentaux, τ. III, Paris 1866, κεφ. 5, σ. 494: *O quanta civitas! Quam nobilis! Quam jocunda! Quamquam referta ecclesii et palatiis miro opere fabricatis! Quae spectacula! Quae mirabilia, aere et marmorecaelata in ea continentur! Hanc cingit mare ex uno latere et murus inexpugnabilis; ex aletero quidem latere vallis, et fossa duplex, murusque immensae magnitudinis et fortitudinis, turretsque in circuitu: omni tempore navigio frequentii cuncta civibus necessaria ministrat abundantissime. Cyprus, Rodos et Mytlena, atque Corinthus, innumeraeque insulae huic civitati serviunt: Achaia et Bulgaria et tota Graecia nituntur ad ejus famulatum, et ei optima quaeque mittunt. Praeterea in Asia Romaniae civitates, et Europa atque civitates Africae, Constantinopolim donaria mittere non cessant. In ea Graeci, Bulgari, Alani, Comani, Pigmatici, Italici, Venetici, Romani, Daci, Angle, Malfetani, Turci etiam et gentiles multi, Judaei quoque et proselyti, Cretes et Arabes, omniumque nationum gentes convenient. Αζολούθως, μια παρόμοια περιγραφή του FULCHERII CARNOTENSIS, *Historia Hierosolymitana*, στο: *Recueil des Historiens des Croisades*, τ. III, Paris 1861, σ. 331-332: *O quanta civitas nobilis et decora! Quot monasteria, quot palatia sunt in ea, opere miro fabrefacta! Quot etiam in plateis vel vices opera ad spectandum mirabilia! Taedium est magnum recitare quanta sit ibi bonorum omnium opulentia, auri scilicet, argenti, palliorum multiformium, sanctotumque reliquiarum. Omni etiam tempore navigio frequentii cuncta hominum neccessaria illuc afferunt negotiatores.**

6. «Η Κωνσταντινούπολη, η δόξα των Ελλήνων, είναι στην πραγματικότητα πιο πλούσια από όσο φημίζεται: έχει το σχήμα ενός τριγωνικού ιστίου. Στην εσωτερική γωνία βρίσκεται η Αγία Σοφία και το παλάτι του Κωνσταντίνου, μέσα στο οποίο υπάρχει ένα παρεκκλήσιο με ιερά λείψανα. Η θάλασσα την αγκαλιάζει από δυο πλευρές. Φτάνοντας, στα δεξιά μας βρίσκεται ο βραχίονας του Αγίου Γεωργίου (Χρυσό Κέρας) και στα αριστερά ένα είδος ποταμού (Αλή Μπέη), που εκβάλλει από αυτό και εκτείνεται σε τέσσερα μίλια περίπου. Εκεί, σε ένα σημείο πιο υπερυψωμένο, έχει ανεγερθεί ένα παλάτι, το λεγόμενο των Βλαχερνών, αξιοπρόσεκτο για την τέχνη του, την πολυτέλεια και τις διαστάσεις του, αλλά και επειδή προσφέρει στη θέα των κατοίκων την τριπλή ευχαρίστηση ενός τριπλού τοπίου, εκείνου της υπαίθρου, εκείνου της θάλασσας και εκείνου της πόλης. Η εξωτερική της ομορφιά είναι σχεδόν ασύγκριτη: η εσωτερική ομορφιά την ξεπερνά. Τα πάντα είναι στολισμένα με χρυσάφι και με μάρμαρα διαφόρων αποχρώσεων, που είναι δυσεύρετα και δεν γνωρίζω τί είναι αυτό που προσδίδει πιο μεγάλη αξία, η ομορφιά, η εκλεπτυσμένη τέχνη ή τα πολύτιμα υλικά. Την τρίτη άκρη του τριγώνου που σχηματίζεται από την πόλη καταλαμβάνουν οι αγροί αλλά η πρόσβαση εμποδίζεται από ένα διπλό τείχος και τους πύργους του, που εκτείνεται από τη θάλασσα έως το παλάτι, σε έκταση περίπου δυο μιλίων. Μολονότι αυτό το τείχος δεν είναι αρκετά συμπαγές και οι πύργοι του δεν είναι ιδιαίτερα ψηλοί, θεωρώ ότι αυτή η πόλη στηρίζεται στον μεγάλο της πληθυσμό και στην παραδοσιακή της ησυχία [...]. Έχει πολλές εκκλησίες και, αν και η Αγία Σοφία δεν έχει άλλη όμοιά της ούτε ως προς το μέγεθος ούτε ως προς τον διάκοσμό της,

Κατά την ίδια εποχή είναι πολύ σημαντική η περιγραφή του παλατιού του Βουκολέοντος από τον αρχιεπίσκοπο της Τύρου Γουλιέλμο (1130-1185). Η πρόσβαση γινόταν μέσω μιας μαρμαρίνης σκάλας που ξεκινούσε από τη μικρή αυτοκρατορική γέφυρα, η οποία βρισκόταν κάτω από τα τείχη. Ο Γουλιέλμος αναφέρει ότι υπήρχαν «λιοντάρια και κίονες κατασκευασμένοι με χλιδή που αρμόζει σε βασιλείς, εξ ολοκλήρου από μάρμαρο». Εκεί, ο Μανουήλ Κομνηνός (1143-1180) υποδέχτηκε με μεγάλες τιμές το 1171 τον Αιμέριχο, βασιλιά της Ιερουσαλήμ⁷.

Η περιγραφή της λεηλασίας της Κωνσταντινούπολης κατά την Τέταρτη Σταυροφορία από τον Γοδεφρείδο Βιλλαρδουίνο παρέχει και άλλες ενδιαφέρουσες λεπτομέρειες για την πόλη, η οποία χαρακτηρίζεται ως «η πιο ισχυρή, η μεγαλύτερη και η καλύτερα οχυρωμένη πόλη του κόσμου». Όπως είναι φυσικό, η πολυτέλεια και τα πλούτη, «που δεν βρίσκονται σε κανένα άλλο μέρος του κόσμου», ήλκυσαν ιδιαιτέρως την προσοχή του ιππότη⁸. Το ίδιο γεγονός περιγράφεται και από τον μετριοπαθή Ροβέρτο, έναν ιππότη από την Πικαρδία, ο οποίος δίνει μία περισσότερο εντυπωσιακή εικόνα της πόλης, στην οποία δεσπόζει ο θαυμασμός για τα πλούτη, τα κοσμήματα και τα ιερά σκεύη, συγκρίνοντάς την με τις πλουσιότερες πόλεις από κτίσεως κόσμου⁹.

είναι όλες άξιες θαυμασμού για την ομορφιά τους και άξιες σεβασμού για τα πολυάριθμα λείψανα που διατηρούν». Βλ. ODonis DE DIOGILLO, *De Ludovici VII Francorum Regis*, J. P. Migne (εκδ.), P.L. τ. 185, Paris 1855, σολ. 1221· πρβλ. A. GUILLLOU, *La civilization Byzantine*, Paris 1974, σ. 280-281· R. JANIN, *Constantinople Byzantine*, Paris 1974, σ. 126 [ή ODon (Eudes) DE DEUIL, *De via Sancti Sepulchri a Ludovico VII Francorum rege initia*, στο: *Documents relatifs a l'histoire des Croisades*, H. WAQUET (εκδ.), Paris 1949· πρβλ. DUCELLIER, *Une mythologie urbaine*, ό.π., σ. 418].

7. WILLERMI TYRENSIS ARCHIEPISCOPI, *Historia Rerum in partibus transmarinis gestarum*, στο: *Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux*, τ. I, Paris 1844, σ. 983· πρβλ. JANIN, *Constantinople Byzantine*, ό.π., σ. 121.

8. «Οι υπόλοιποι άνθρωποι που είχαν σκορπιστεί στην πόλη πήραν πολλά λάφυρα· και τα λάφυρα ήταν τόσα πολλά που κανείς δεν ήξερε να πει πόσα, χρυσάφι και ασήμι και σκεύη και πολύτιμα πετράδια και μεταξία, και γούνινα φορέματα από γκριζό σκίουρο κι από ερμίνα, και όλα τα ακριβά πράγματα που βρέθηκαν ποτέ στη γη. [...] από τότε που χτίστηκε ο κόσμος δεν πάρθηκαν τόσα λάφυρα από μία μόνο πόλη. [...] δεν είχαν πάνω από είκοσι χιλιάδες οπλισμένους ανθρώπους ανάμεσά τους και με τη βοήθεια του Θεού νίκησαν τετρακόσιες χιλιάδες ανθρώπους ή και περισσότερους και μάλιστα μέσα στην πιο ισχυρή πόλη που υπήρξε σ' όλον τον κόσμο, που ήταν μεγάλη πολύ και η πιο καλά οχυρωμένη». Βλ. ΓΟΔΕΦΡΕΙΔΟΥ ΒΙΛΛΑΡΔΟΥΙΝΟΥ, *Η κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης*, μτφρ. Κ. ΑΝΤΥΠΑΣ, Αθήνα 1985, σ. 118-119 [= G. VILLEARDUIN, *La conquête de Constantinople*, E. FARREL (εκδ.), Paris 1939].

9. «... τα λάφυρα ήταν τόσο πλούσια και υπήρχαν τόσα χρυσά ιερά σκεύη και νομίσματα, χρυ-

Σε αντίθεση με την πληθώρα των πληροφοριών που έχουμε από τους σταυροφόρους που μετείχαν στην Δ' Σταυροφορία, οι πληροφορίες σχετικά με την Κωνσταντινούπολη κατά την πολιορκία και την Άλωση του 1453 είναι εξαιρετικά περιορισμένες, καθώς αφενός το ενδιαφέρον των Δυτικών που συμμετέχουν στην υπεράσπισή της είναι εστιασμένο στη σύγκρουση και αφετέρου, επειδή δεν αισθάνονται την ανάγκη να περιγράψουν κάτι που γνωρίζουν βιωματικά, παρά μόνον αν τους είναι απαραίτητο, προκειμένου να δώσουν τα στοιχεία της πραγματοποίησης μιας μάχης¹⁰. Από τα στοιχεία που είναι συγκεντρωμένα στη συλλογή των κειμένων των σχετικών με την Άλωση του Α. Pertusi¹¹, και που, μεταξύ των άλλων, μας παρέχουν τις μαρτυρίες των Δυτικών που πήραν μέρος στην υπεράσπιση της πόλης το 1453 (όπως ο Niccolò Barbaro, ο Ubertino Pusculo, ο Jacopo Tedaldi), ελάχιστες είναι οι εξαιρέσεις στον κανόνα αυτόν. Έτσι, έχουμε σε πολλές περιπτώσεις περιγραφές των τειχών και των οχυρωματικών έργων, αλλά δεν υπάρχουν ούτε περιγραφές του αυτοκρατορικού ανακτόρου και των άλλων οικοδομημάτων ούτε των εκκλησιών, με εξαίρεση την περιγραφή της Αγίας Σοφίας, η οποία χρησιμεύει για να υπενθυμίσει την επίσημη αναγγελία της Ένωσης των Εκκλησιών που πραγματοποιήθηκε εκεί στις 12 Δεκεμβρίου 1452.

Από τα κείμενα που προαναφέρθηκαν, γίνεται φανερό ότι η άποψη των Δυτικών, που διαμορφώνει και τα αισθήματα θαυμασμού τους απέναντι στην Κωνσταντινούπολη, βασίζεται κυρίως σε τρία στοιχεία: α) στον αριθμό των κατοίκων, στον πληθυσμό γενικότερα και κατ' επέκτασιν στον πλούτο που προκύπτει από τις ασχολίες τους, β) στα μεγάλα, πολυτελή οικοδομήματα και γ) στις οχυρώσεις, στα τείχη. Εάν ανατρέξουμε στις πηγές, που αφορούν στις μεγάλες πόλεις της Δύσης της ίδιας περιόδου, θα διαπιστώ-

σοποικίλτα υφάσματα και τόσα κοσμήματα, που η λεία αυτή έμοιαζε με σπάνιο θαύμα. Και από κτίσεως κόσμου δεν είδε κανείς ούτε απέκτησε αγαθά τόσο μεγάλα, ευγενικά και πλούσια, ούτε την εποχή του Αλεξάνδρου, ούτε την εποχή του Καρλομάγνου, ούτε πριν, ούτε αργότερα. Από όσο γνωρίζω, δεν πιστεύω ότι υπήρχαν μέσα στις σαράντα πιο πλούσιες πόλεις του κόσμου τόσα πλούτη όσα θα έβρισκε κανείς στην Κωνσταντινούπολη. Και οι Έλληνες επιβεβαίωναν ότι τα δύο τρίτα του πλούτου του κόσμου βρισκόνταν σε αυτήν την πόλη και ένα τρίτο, μοιρασμένο στον υπόλοιπο κόσμο». Βλ. ROBERTOY ΤΟΥ ΚΛΑΡΙ, Η κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης, μτφρ. Μ. ΛΥΚΟΥΔΗΣ, Αθήνα 1990, σ. 155-156 [= ROBERT DE CLARI, La conquête de Constantinople, Ph. LAUER (εκδ.), Paris 1924].

10. M. BALARD, Constantinople vue par les témoins du siège de 1453, στο: *Constantinople and Its Hinterland. Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993*, C. MANGO - G. DAGRON (εκδ.), Aldershot 1995, σ. 169-177.

11. A. PERTUSI, La Caduta di Costantinopoli. Le testimonianze dei Contemporanei, τ. 1, Roma 1976, σ. 5-38, 172-189 και 198-213.

σουμε ότι τα ίδια ακριβώς κριτήρια χρησιμοποιούν οι δυτικοί συγγραφείς για να περιγράψουν και τις δικές τους μεγάλες πόλεις.

Στα τέλη του 12ου αιώνα (1170-1190), ο Γουλιέλμος του Bazoché περιέγραφε την πόλη του Παρισιού κατά τη βασιλεία του Φιλίππου Αυγούστου. Τα στοιχεία της περιγραφής της πόλης αφορούν και στην περίπτωση αυτήν την τοπογραφία, με τους ποταμούς, τις κοιλάδες και γενικά τον φυσικό πλούτο, που αποτελεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο τοποθετείται η πόλη, αλλά και τις δραστηριότητες των κατοίκων, κυρίως τις οικονομικές και τις πνευματικές.

«Βρίσκομαι στο Παρίσι, σε αυτήν τη βασιλική πόλη, όπου η αφθονία του φυσικού πλούτου δεν γίνεται αισθητή μόνο σε όσους ζουν εδώ, αλλά και σε εκείνους που έρχονται από πολύ μακριά. Όπως ακριβώς το φεγγάρι ξεπερνά σε λάμψη τα αστέρια, έτσι και αυτή η πόλη, έδρα της μοναρχίας, υψώνει το κεφάλι της περήφανα απέναντι στις υπόλοιπες. Απλώνεται στη βάση μιας μαγευτικής κοιλάδας, περιτριγυρισμένης από μια σειρά λόφων που έχει προικίσει η Δήμητρα και ο Βάκχος. Ο Σηκουάνας, περήφανος ποταμός από τα ανατολικά, κυλάει εκεί με γεμάτες όχθες και περικλείει ανάμεσα στους βραχίονές του ένα νησί που είναι το κεφάλι, η καρδιά, ο μυελός ολόκληρης της πόλης. Δυο προάστια απλώνονται προς τα δεξιά και τα αριστερά, από τα οποία το μικρότερο μόνο του συναγωνίζεται πολυάριθμες πόλεις. Καθένα από αυτά τα προάστια επικοινωνεί με το νησί με δυο πέτρινες γέφυρες. Η Μεγάλη Γέφυρα προς τον Βορρά, στην πλευρά της Μάγχης, και η Μικρή Γέφυρα, προς τον Αίγληρα. Η πρώτη -μεγάλη, πλούσια, εμπορική- είναι το θέατρο μιας ιδιαίτερα έντονης δραστηριότητας: αμέτρητα πλοία την περιβάλλουν, γεμάτα με εμπορεύματα και πλούτη. Η Μικρή Γέφυρα ανήκει στους διαλεκτικούς, που κάνουν πάνω σε αυτήν τον περίπατό τους, απορροφημένοι από τη συζήτηση. Σε αυτό το βασιλικό νησί έχει την έδρα της η φιλοσοφία [...] οι επτά αδελφές, δηλαδή οι ελευθέριες τέχνες, έχουν εγκατασταθεί εκεί και τα διατάγματα και οι νόμοι βλέπουν το φως, παιανίζοντας τη σάλπιγγα της ευγλωττίας, της πιο ευγενικής [...]»¹².

Οι πηγές αναφέρονται με ιδιαίτερη επιμονή στην περιγραφή του βασιλικού ανακτόρου, το οποίο αποτέλεσε αντικείμενο φροντίδας τόσο εκ μέρους του Λουδοβίκου ΣΤ' (1081-1137), όσο και του Φιλίππου Αυγούστου (1165-1223), καθώς και του Φιλίππου του Ωραίου (1268-1314). Ο συγγραφέας του *Éloge de la ville de Paris*, Jean de Jandun, δείχνει εντυπωσιασμένος από την πολυτέλεια και τον πλούτο του και τονίζει τη βασιλική μεγαλοπρέπεια: «Σε αυτήν τη λαμπρή βάση της γαλλικής μοναρχίας έχει ανεγερθεί ένα εξάισιο

12. Βλ. É. BERGER (εκδ.), Guy de Bazoches, Description de Paris en 1175, *Bulletin de la Société d'Histoire de Paris et de l'Île-de-France* 4 (1877) 38-40.

παλάτι, που μαρτυρεί περίτρανα τη βασιλική μεγαλοπρέπεια. Τα απόρθητα τείχη του σχηματίζουν στο εσωτερικό τους έναν περίβολο αρκετά ευρύ και εκτεταμένο, ώστε να μπορεί να φιλοξενεί έναν αμέτρητο αριθμό κατοίκων. Προς τιμήν της ένδοξης μνήμης τους, οι ανδριάντες όλων των βασιλέων της Γαλλίας, που μέχρι εκείνη τη στιγμή είχαν ανέβει στον θρόνο, έχουν συγκεντρωθεί σε εκείνο το μέρος και είναι τόσο εκπληκτικά όμοιοι (σ.τ.μ. με τα πραγματικά πρόσωπα), που όποιος τους αντικρύζει για πρώτη φορά, νομίζει ότι είναι ζωντανοί. Ένα μαρμάρινο τραπέζι, του οποίου η ενιαία επιφάνεια προσφέρει την πιο λαμπρή στιλπνότητα, είναι τοποθετημένο στα δυτικά, υπό την αντανάκλαση των υαλογραφιών, με τέτοιο τρόπο, ώστε οι συνδαιτυμόνες να είναι στραμμένοι προς την Ανατολή. Είναι τόση η μεγαλοσύνη της πόλης, ώστε, εάν ανέφερα τις διαστάσεις της, δίσχως να παραθέσω τις αποδείξεις των ισχυρισμών μου, φοβάμαι πως δεν θα γινόμουν πιστευτός»¹³. Εισάγει, όμως, και ένα επιπλέον στοιχείο μετριασμού της ματαιοδοξίας, η οποία θα μπορούσε να υπονοηθεί μέσα από την περιγραφή του. Όλος αυτός ο πλούτος, σύμφωνα με τα λεγόμενά του, δεν αποσκοπεί στο «να ικανοποιήσει τη ραθυμία και τις άσεμνες ηδονές των αισθήσεων, δεν οικοδομήθηκε για να κολακεύσει την ψεύτικη και απατηλή έπαρση μιας μάταιης αίγλης, ούτε οχυρώθηκε για να καλύψει τις δόλιες συνομοσίες μιας αλαζονικής τυραννίας, αλλά προσαρμόστηκε με θαυμαστό τρόπο στις δυναμικές, αποτελεσματικές και ολοκληρωμένες φροντίδες της φρόνησης των βασιλέων μας, που αδιάκοπα επιδιώκουν με τα διατάγματά τους να διασφαλίσουν το κοινό καλό».

Το 1288 ο Bonvezino della Riva περιέγραφε την πόλη του Μιλάνου, δίνοντας έμφαση στον αριθμό και τον πλούτο των κατοίκων, στη λαμπρότητα των οικοδομημάτων και την έκταση των ισχυρών τειχών για να καταλήξει πως:

«Μπροστά του ωχριά κάθε άλλη πόλη στον κόσμο... Ο πληθυσμός, που και στην εξοχή ή στην περιφέρεια είναι το ίδιο πυκνός όπως στην πόλη, αυξάνεται καθημερινά και η πόλη εξαπλώνεται με την ανέγερση νέων κτιρίων... Μάλιστα, στην πόλη υπάρχουν δέκα ενορίες... ενώ στην εξοχή φτάνουν τις εβδομήντα... Και πάλι, στην πόλη, μαζί με τα προάστια, που πάντα πρέπει να τα λογαριάζουμε όταν μιλάμε για την πόλη, υπάρχουν δέκα νοσοκομεία για τους ασθενείς, που όλα χρηματοδοτούνται συστηματικά από λαϊκούς. Απ' αυτά το πιο σημαντικό είναι το νοσοκομείο του Μπρόλο... Εδώ... νοσηλεύονται πάνω από πεντακόσιοι άποροι εσωτερικοί ασθενείς και άλλοι τόσοι εξωτερικοί. Όλοι αυτοί σιτίζονται με έξοδα του ίδιου του νοσοκομείου. Επιπλέον, 350 και πλέον βρέφη, που από τη γέννησή του το καθένα έχει

13. Βλ. JEAN DE JANDUN, *Éloge de la ville de Paris*, στο: *Paris et ses historiens aux XIV et XV siècles*, LE ROUX DE LINCY - L. M. TISSERAND (εκδ.), Paris 1867, σ. 49.

την τροφό του, βρίσκονται υπό την φροντίδα του νοσοκομείου... Επομένως, ας λογαριάσει ο καθείς πόσες ψυχές ζουν σε μια τέτοια πόλη. Κι αν κάποιος καταφέρει να το κάνει με ακρίβεια, θα μετρήσει μέχρι και 200.000 πάνω κάτω... Κάθε μέρα, ανάλογα με την εποχή, χίλιοι διακόσιοι μώδιοι σιτηρών καταναλώνονται μονάχα στην πόλη... Πάνω από σαράντα χιλιάδες... απ' όσους κατοικούν στην πόλη είναι ικανοί να πολεμήσουν τον εχθρό με σπαθί ή δόρυ ή κάποιο άλλο όπλο. Μόνο στην πόλη αυτήν υπάρχουν 120 διδάκτορες και των δύο δικαίων... Οι νοτάριοι ξεπερνούν τους χίλιους πεντακόσιους»¹⁴.

Η ίδια τάση συναντάται και στην περιγραφή της πόλης του Λονδίνου, όπως εγκωμιάζεται στον *Βίο* του Θωμά Μπέκετ το 1190:

«Η πόλη, με τα λαμπρά της λάβαρα, τιμάται από τους κατοίκους της και είναι τόσο πολυπληθής, που, στη διάρκεια των τρομερών πολέμων στα χρόνια του βασιλιά Στεφάνου, οι άνδρες της που πήγαιναν στη μάχη υπολογίζονταν σε είκοσι χιλιάδες ένοπλους ιππείς και εξήντα χιλιάδες πεζικάριους. Οι κάτοικοι του Λονδίνου διακρίνονται για τους αβρούς τους τρόπους, τις φορεσιές τους και τα καλά φαγοπότια τους... Οι διάφοροι επιτηδευματίες, πωλητές εμπορευμάτων, εκμισθωτές εργατών, συγκεντρώνονται κάθε πρωί στις διάφορες γειτονιές τους ανάλογα με το επάγγελμά τους. Επιπλέον, στο Λονδίνο, στην όχθη του ποταμού, ανάμεσα στα κρασιά που πωλούνται στα πλοία και στα κελάρια των οινεμπόρων, υπάρχει ένα δημόσιο μαγειρείο. Εκεί βρίσκεις καθημερινά, ανάλογα με την εποχή, διάφορα κρέατα, ψητά, τηγανητά και βραστά, ψάρια μεγάλα και μικρά, πιο σκληρά κρέατα για τους φτωχούς και πιο εκλεκτά για τους εύπορους... Οι έμποροι όλων των εθνών σπεύδουν να φέρουν σ' αυτήν την πόλη την πρραμάτειά τους δια θαλάσσης. Οι Άραβες φέρνουν χρυσό, ενώ από το βασίλειο του Σαβά φτάνουν μπαχαρικά και λίβανος. Οι Σκύθες φέρνουν όπλα και από τα πλούσια και εύφορα μέρη της Βαβυλώνας έρχεται το φοινικέλαιο. Ο Νείλος στέλνει πολύτιμους λίθους· οι Νορβηγοί και οι Ρώσοι φέρνουν ζιμπελίνες και άλλα γουναρικά· ούτε η Κίνα απουσιάζει με τα πορφυρά μεταξωτά της, ενώ οι Γαλάτες έρχονται με τα κρασιά τους»¹⁵.

Βλέπουμε, επομένως, ότι το Παρίσι, το Μιλάνο και το Λονδίνο διέθεταν

14. Βλ. R. S. LOPEZ - I. W. RAYMOND, *Medieval Trade in the Mediterranean World: Illustrative Documents Translated with Introduction and Notes*, New York 1955, σ. 62-65· πρβλ. D. NICHOLAS, Η εξέλιξη του μεσαιωνικού κόσμου. Κοινωνία, διακυβέρνηση και σκέψη στην Ευρώπη, 312-1500, μτφρ. ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΤΖΙΑΝΤΖΗ, Αθήνα 2000², σ. 450-451 [= *The Evolution of the Medieval World. Society, Government and Thought in Europe, 312-1500*, London-New York 1992].

15. D. C. DOUGLAS - G. W. GREENAWAY, *English Historical Documents 1042-1189*, New York 1953, σ. 957-959· πρβλ. NICHOLAS, ό.π., σ. 451.

αυτήν την περίοδο τα προαναφερόμενα θεμελιώδη στοιχεία που χαρακτηρίζουν μια μεγάλη πόλη: τις οχυρώσεις, τα μεγάλα οικοδομήματα, τη διαφορετικότητα και τον πλούτο των λαών που διαμένουν μέσα στα τείχη της¹⁶.

Συνοψίζοντας, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι, όπως προκύπτει από τη σύγκριση των περιγραφών, ούτε τα λαμπρά οικοδομήματα ούτε τα ισχυρά τείχη ούτε ο πλούτος των κατοίκων έλειπαν από τις μεγάλες πόλεις της δυτικής Ευρώπης, οι οποίες φαίνονται να ανταγωνίζονται την Κωνσταντινούπολη στο επίπεδο αυτό. Επομένως, τα τρία αυτά στοιχεία δεν διαμόρφωναν την ιδιαίτερη ταυτότητα της Κωνσταντινούπολης, που την καθιστούσε πόλη ονειρική στα μάτια των Δυτικών. Θα πρέπει, βέβαια, να διευκρινίσουμε αμέσως, ότι με την παρατήρηση αυτή δεν υπονοείται πως οι πόλεις αυτές είχαν φτάσει ή ξεπεράσει την Κωνσταντινούπολη ως προς τα στοιχεία που επισημάναμε, αλλά πως, παρά το γεγονός αυτό, ορισμένες μεγάλες δυτικοευρωπαϊκές πόλεις παρουσίαζαν ένα αρκετά ικανοποιητικό επίπεδο υλικής ανάπτυξης.

Αν, λοιπόν, δεν είναι η υλική υπεροχή της Κωνσταντινούπολης που την

16. Για λόγους που σχετίζονται με την έκταση της εργασίας μου, προτίμησα να μην συμπεριλάβω στη διαπραγμάτευσή μου το θέμα του πληθυσμού, το οποίο αποτελεί εκ των πραγμάτων ένα δισεπίλυτο πρόβλημα και το οποίο έχει αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερων εκτενών εργασιών. Θα περιοριστώ στο να αναφέρω μόνον το γεγονός ότι μέχρι τη λατινική κατάκτηση η Κωνσταντινούπολη φαίνεται να υπερτερεί σαφώς πληθυσμιακά σε σύγκριση με τις δυτικοευρωπαϊκές πόλεις: από τον 14ο αιώνα και εξής ο πληθυσμός της μειώνεται σταδιακά, ενώ εκείνος των πόλεων της Ευρώπης αυξάνεται. Κατά την εποχή της Άλωσης του 1453 η Κωνσταντινούπολη έχει 35.000-50.000 κατοίκους. Την ίδια περίοδο (14ος-15ος αιώνας) η Βενετία, η Νάπολη, το Μιλάνο είχαν περίπου 100.000 κατοίκους, ενώ η Γένοβα, η Φλωρεντία, η Ρώμη και η Βερόνα σχεδόν 50.000 κατοίκους. Στη Γαλλία, ο πληθυσμός του Παρισιού γύρω στο 1328 κυμαινόταν από 100.000 έως και 200.000 κατοίκους. Το Λονδίνο, ήδη από το πρώτο μισό του 14ου αιώνα, ξεπερνούσε τους 50.000 κατοίκους. Από τις σχετικές μελέτες και άρθρα αναφέρω ενδεικτικά: Α. ANDREADES, *De la population de Constantinople sous les empereurs byzantins*, *Metron* 1 (1920-1921) 68-112· Ο ΙΔΙΟΣ, *La population de l'empire byzantin*, *Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare* 9 (1935) 118-121· J. B. BURY, *History of the Later Roman Empire*, London 1923, σ. 87-88· J. L. TEALL, *The Grain Supply of the Byzantine Empire*, 330-1025, *Dumbarton Oaks Papers* 13 (1959) 92 κ.ε. Ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι εκτιμήσεις του D. JACOB, *La population de Constantinople à l'époque byzantine: un problème de démographie urbaine*, *Byzantion* 31 (1961) 81-109, επειδή βασιίζεται σε τρεις αντικειμενικές παραμέτρους (αστική τοπογραφία, κατοικία, επισιτισμός), αν και ο ίδιος παραδέχεται πως ακόμη και έτσι οι υποθέσεις μας δεν είναι πάντοτε βέβαιες. Ενδιαφέρουσες είναι επίσης οι εκτιμήσεις του G. DAGRON, *Η γέννηση μιας πρωτεύουσας*. Η Κωνσταντινούπολη και οι θεσμοί της από το 330 ως το 451, μτφρ. ΜΑΡΙΝΑ ΛΟΥΚΑΚΗ, Αθήνα 2000, σ. 590 κ.ε. [= *Naissance d'une capitale, Constantinople et ses institutions de 330 à 451*, Paris 1984]. Αντίστοιχα για τον πληθυσμό των μεγάλων ευρωπαϊκών πόλεων, βλ. P. LAVEDAN - JEANNE HUGUENEY, *L'urbanisme au Moyen Âge*, Paris 1974.

κατέστησε «ονειρικό» πρότυπο και μέτρο σύγκρισης, τότε θεωρώ ότι το βασικό στοιχείο οφείλουμε να το αναζητήσουμε στα άυλα χαρακτηριστικά της. Καταρχήν, υπήρξε η κληρονόμος της πρωτεύουσας μιας αυτοκρατορίας, όπου διέμενε ο αυτοκράτορας και, παρά το γεγονός ότι μετά τη στέψη του Καρλομάγνου οι Δυτικοί είχαν πλέον κι αυτοί έναν αυτοκράτορα, ποτέ τόσο ο αυτοκράτορας όσο και η πρωτεύουσά του δεν κατόρθωσαν να είναι στη συλλογική συνείδηση όμοιοι με τον βυζαντινό αυτοκράτορα και την Κωνσταντινούπολη. Είναι χαρακτηριστικό ότι όλες οι προσπάθειες για δημιουργία αυτοκρατορίας στη Δύση συνδέονται με την προσπάθεια ανάδειξης της Ρώμης ως πρωτεύουσας αυτής της αυτοκρατορίας, γιατί μόνο διαμέσου της σύνδεσής της με την αρχαία παράδοση θα νομιμοποιούνταν η ιδέα της αυτοκρατορίας. Καμία βέβαια από τις προσπάθειες αυτές δεν καρποφόρησε. Ο Καρλομάγνος (742-814) έκανε πρωτεύουσά του την Aix-La-Chapelle και, παρόλο που στέφθηκε αυτοκράτορας στη Ρώμη, δεν εγκαταστάθηκε εκεί. Μετά τη συνθήκη του Βερντέν και τη διανομή της αυτοκρατορίας στους κληρονόμους του, τον τίτλο του αυτοκράτορα κληρονόμησε ο Λοθάριος, εκείνος δηλαδή ο οποίος πήρε το τμήμα της αυτοκρατορίας που, εκτεινόμενο από τη Βαλτική μέχρι τη Μεσόγειο, περιλάμβανε τόσο την Αίχ όσο και τη Ρώμη. Όταν θα ξανακερματιστεί η αυτοκρατορία ανάμεσα στους κληρονόμους του Λοθάριου αυτήν τη φορά, τον αυτοκρατορικό τίτλο θα τον κληρονομήσει πάλι εκείνος που θα κρατήσει το τμήμα που περιλαμβάνει την Ιταλία και τη Ρώμη. Ο Όθωνας Α΄ ο Μέγας (912-973) θα στεφθεί αυτοκράτορας στη Ρώμη (962) αλλά δεν θα εγκατασταθεί εκεί, σε αντίθεση με τον Όθωνα Γ΄ (980-1002), ο οποίος θα παραμείνει στην αιώνια πόλη μετά τη στέψη του (996). Ο Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας (1122-1190) θεωρούσε τον εαυτό του κληρονόμο των ρωμαίων καισάρων και αυγούστων και, αν και Γερμανός, πατρίδα του την Ιταλία και πρωτεύουσά του τη Ρώμη¹⁷. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι στο Έπος του Καρλομάγνου, έργο του 12ου αιώνα, ο Καρλομάγνος -που είχε ήδη γίνει ένας ήρωας- «θα ταξιδέψει» στην Κωνσταντινούπολη τετρακόσια χρόνια μετά τον θάνατό του για να γνωρίσει τον βυζαντινό αυτοκράτορα και να αναμετρηθεί μαζί του¹⁸.

Μια άλλη παράμετρος, που αφορά τη σύγκριση, εντοπίζεται στο γεγονός

17. M. PACAUT, *Les structures politiques de l'Occident médiéval*, Paris 1969, σ. 165 κ.ε.

18. Σε κάποιο απόσπασμα του έργου παρακολουθούμε τον Καρλομάγνο να ρωτά τη γυναίκα του: «Γνωρίζεις άλλο βασιλιά στον κόσμο, του οποίου το στέμμα να αναγνωρίζεται όσο και το δικό μου και που να πολεμά όπως εγώ;». «Γνωρίζω», απάντησε η βασίλισσα, «έναν άνθρωπο που έχει πιο περήφανο παράσημο ανάμεσα στους άνδρες του και που κρατά πιο ψηλά το στέμμα! Είναι ο αυτοκράτορας της Κωνσταντινούπολης και κανείς δεν είναι τόσο

ότι η Κωνσταντινούπολη είναι η κληρονόμος αλλά συγχρόνως και ο φορέας μιας πολιτισμικής παράδοσης που τροφοδότησε τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Για χίλια χρόνια η Κωνσταντινούπολη υπήρξε η πόλη όπου λατρεύτηκε, μελετήθηκε, ενθαρρύνθηκε και διαφυλάχτηκε η ανωτερότητα της ελληνικής σκέψης¹⁹. Όσο και αν οι μεγάλες πόλεις της Δύσης δεν ζούσαν ακόμη κάτω από τις συνθήκες της Αναγέννησης και δεν είχαν τρόπους να γνωρίσουν και να αξιοποιήσουν εντατικά την ελληνορωμαϊκή παράδοση, στη συλλογική συνείδηση λειτουργούσε η ιδέα μίας παλαιάς και απρόσιτης ουσιαστικά πολιτισμικής παράδοσης.

Τέλος, η Κωνσταντινούπολη αντιπροσώπευε για τους Ευρωπαίους τη χριστιανική πίστη τους και οι πληθυσμοί τους, που είχαν ήδη εκχριστιανιστεί, είχαν σαν όνειρο ζωής να την επισκεφτούν και να προσκυνήσουν τα ιερά λείψανα που βρίσκονταν στις εκκλησίες της²⁰. Ο πάπας προσπάθησε με όλες του τις δυνάμεις να αποκαταστήσει μέσω της Ρώμης τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και ήδη από τον 10ο αιώνα τον βλέπουμε να ενστερνίζεται το όνειρο της δημιουργίας του *dominium mundi*. Η μεταρρυθμιστική κίνηση, που άρχισε στο Cluny στις αρχές του 10ου αιώνα, είχε ως αρχική της δέσμευση την υπαγωγή των τοπικών εκκλησιών στην Εκκλησία της Ρώμης και οδήγησε μοιραία στο Σχίσμα του 1054, καθώς δεν ήταν μόνον η Ρωμαϊκή Εκκλησία που κονταροχτυπιόταν με την ορθόδοξη, ούτε μόνον ο πάπας με τον πατριάρχη, αλλά και η Ρώμη με την Κωνσταντινούπολη. Το όνειρο του πάπα για επικράτηση και πρωτείο περιλάμβανε απαραίτητα την ανάδειξη

ισχυρός και όμορφος όσο εκείνος». Ο Καρλομάγνος, που δεν πίστευε τη γυναίκα του, ταξίδεψε μέχρι την Κωνσταντινούπολη, για να εξακριβώσει τα λεγόμενά της. Και όταν έφτασε εκεί, περιέγραψε τη βασιλική αυλή: «Σε απόσταση μισό μίλι από την πόλη (1 μίλι = 1609 μέτρα) βρισκόταν ο κήπος του βασιλιά (του αυτοκράτορα), καλλωπισμένος με κάθε είδους φυτά. Ο βασιλιάς (ο Καρλομάγνος) βρήκε εκεί είκοσι χιλιάδες ιππότες, ντυμένους με πολύτιμα ενδύματα στολισμένα με ερμίνια και γούνα [...]. Τέσσερις χιλιάδες νεαρές κόρες σχημάτιζαν έναν κύκλο, ήταν ντυμένες με πολύτιμα φορέματα, η μια ήταν πιο όμορφη από την άλλη και καθεμία κρατούσε την άλλη από το χέρι». Βλ. E. KOSCHWITZ, *Karls der Großen Reise nach Jerusalem und Constantinopel. Ein Altfranz.*, κεφ. X-XI, Leipzig 1923.

19. ΣΤ. ΡΑΝΣΙΜΑΝ, Η άλωση της Κωνσταντινουπόλεως, μτφρ. ΝΙΚΟΛΕΤΤΑ Κ. ΠΑΠΑΡΡΟΔΟΥ, Αθήνα 1979, σ. 236 [= ST. RUNCIMAN *The Fall of Constantinople 1453*, Cambridge 1965].

20. *Utinam posset in me corpus quod concupiscit spiritus, ut urbem, a coeli rege Jesu Christo et a principe terrae Constantino in Christo fundatam videre, et in ea non aedificia vel ornatus, sed fidem Deo subditorum principum et prophetarum, apostolorum, evangelistarum, ac multorum martyrum, de diversis mundi partibus illuc translatorum, velut commune coemeterium videre et adorare possem*. Βλ. PETRUS CLUNIACENSIS, *Epistolae*, J. P. MIGNE (εκδ.), P.L. τ. 189, Paris 1854, σολ. 262· πρβλ. A. FROLOW, *Recherches sur la déviation de la IVe Croisade vers Constantinople*, Paris 1955, σ. 50.

της Ρώμης ως πρωτεύουσας. Αυτή η στόχευση των παπών θα οδηγήσει εν τέλει στη διαμάχη της περιβολής μετά και την ολοκλήρωση της γρηγοριανής μεταρρύθμισης, η οποία, διακηρύσσοντας στα *Dictatus papae* το πρωτείο του πάπα, εξαγγέλλει στην πραγματικότητα το πρωτείο της Ρώμης. Η μεγάλη, λοιπόν, έγνοια της Καθολικής Εκκλησίας είναι να περιβάλλει τη Ρώμη με το απαραίτητο κύρος που θα της επέτρεπε να αναδειχτεί σε πρωτεύουσα αυτοκρατορίας. Τη Ρώμη δεν υπερασπιζόταν ο πάπας Αδριανός Δ', όταν στη Δίαιτα της Besançon (1157) υποστήριζε ότι οι κτήσεις του Φρειδερίκου Βαρβαρόσα δεν ήταν παρά *beneficia* που του είχε παραχωρήσει η Αγία Έδρα; Τη Ρώμη δεν υπερασπιζόταν ο Ιννοκέντιος Γ', ο πάπας που «μισούσε την Κωνσταντινούπολη»²¹, όταν στη σύγκρουσή του με τον Φρειδερίκο έπαιρνε το μέρος των λομβαρδικών πόλεων και τον απομάκρυνε στην πραγματικότητα από το όνειρο της αιώνιας πόλης;

Συμπερασματικά: η Κωνσταντινούπολη είχε εγγραφεί στη συνείδηση των Δυτικών ως η μοναδική πόλη που ήταν συγχρόνως α) πρωτεύουσα αυτοκρατορίας, β) θεματοφύλακας της κλασικής παράδοσης της αρχαίας Ελλάδας και της Ρώμης και γ) κοιτίδα του χριστιανισμού. Αυτά τα τρία χαρακτηριστικά τη διαφοροποιούσαν από όλες τις σύγχρονές της ευρωπαϊκές πόλεις, για την ανοικοδόμηση των οποίων η Κωνσταντινούπολη αποτέλεσε το πρότυπο, αλλά ένα πρότυπο το οποίο κατόρθωσαν να προσεγγίσουν μόνον ως προς το υλικό μέρος του. Μία τέτοια προσέγγιση φωτίζει ίσως από μία άλλη πλευρά τη συμπεριφορά των Δυτικών απέναντι στην Κωνσταντινούπολη και μας βοηθάει να κατανοήσουμε α) για ποιον λόγο οι σταυροφόροι της Δ' Σταυροφορίας επιδόθηκαν με τόσο ζήλο στη λεηλασία των ιερών λειψάνων που βρίσκονταν εκεί, προκειμένου να τα μεταφέρουν στις πόλεις τους και β) τον ζήλο των ιταλών ανθρωπιστών να συγκεντρώσουν στις βιβλιοθήκες τους τα έργα των συγγραφέων της κλασικής περιόδου που βρίσκονταν στην Κωνσταντινούπολη. Γιατί, παρόλο που μετά την Άλωση η Πόλη συνέχισε να υφίσταται, ωστόσο, δεν ήταν πια η πρωτεύουσα μιας ελληνοχριστιανικής αυτοκρατορίας· επομένως θα ήταν δυνατό μία άλλη πόλη να καταλάβει τη μοναδική της θέση, αν δίπλα στα ισχυρά τείχη, τον υλικό πλούτο και τα λαμπρά οικοδομήματα θα μπορούσε να συμπεριλάβει τα άυλα χαρακτηριστικά της Κωνσταντινούπολης.

21. *Oderat autem summus pontifex illam urbem*. Βλ. GUNTHERUS PARISIENSIS, *De expugnatione urbis Constantinopolitanae seu Historia Constantinopolitana*, J. P. MIGNÉ (εκδ.), P.L. τ. 212, Paris 1855, σολ. 233· πρβλ. FROLOW, *Recherches sur la déviation de la IVe Croisade*, ό.π., σ. 41. Τη νεότερη έκδοση του έργου του A. J. ANDREA (εκδ.), *The capture of Constantinople: the "Hystoria Constantinopolitana" of Gunther of Pairis*, Philadelphia 1997, που περιλαμβάνει το λατινικό κείμενο και την αγγλική μετάφραση, δεν μπόρεσα να δω.

RÉSUMÉ

CONSTANTINOPLE EN TANT QUE MODÈLE DES VILLES DE L'EUROPE MÉDIÉVALE

La problématique de la communication concerne aux perceptions des Occidentaux à propos de Constantinople. La conclusion à laquelle elle aboutit est que les éléments qui rendaient cette ville épatante, majestueuse et imposante aux yeux des Occidentaux étaient plutôt les éléments immatériels, que ses caractéristiques matériels, qui ont été résultat du fait que Constantinople a été simultanément 1) la capitale d'un empire, héritier de Rome, 2) l'héritier de la culture grecque ancienne et le porteur d'une tradition culturelle que a approvisionné longtemps la culture européenne et 3) le berceau du christianisme et le trésor des reliques de ses saints.

NIKOLETTA GIANTSI